

VON ASTERDEN HATIRALAR

W. PETERS

I.

Aşağıdaki sayfaların sunmakta olduğu hatıralar kırk yıllık bir zaman aralığına geri bakıştır. Bu hatıralar kongrelerde ve toplantılarda ara sıra karşılaşmalara, von Aster ve bu satırların yazarı aynı almyazıma uğrayarak 1933 yılının politik devrimi ile Almanya'da profesörlüklerini kaybettikleri zaman, ilk olarak onları yakınlaştıran tesadüfî bir mektuplaşmaya, ortak tamdik ve dostların çeşitli anlatılarına ve İstanbul Üniversitesinde aşağı yukarı onbir yıl birlikte geçen çalışmalara dayanıyor. İkimizin tamdik ve dostları arasında şunlar vardır: bu satırların yazarının kendisinden ilk defa Aster'in adını işittiği erken ölmüş olan Münich'li Profesör Moritz Geiger ve Pedagog Alois Fischer, bundan başka oldukça genç yaşta Birleşik Devletlerde ölen eski Giessenli Profesör Kurt Koffka ve her ikisi de henüz yaşamakta olan dostları, önce Giessen'de bulunan şimdi Niederbayern'de Velden'de olan Fel. Dr. Bn. Mira Koffka, ve yine önce Giessen'de profesör olan şimdi Odenwald'de Amorbach'ta bulunan Cari August Emge. İstanbul'da birlikte geçen yıllar von Aster'le bu satırların yazarı arasındaki şahsî ilgiler bakımından tamamen değişik olmuşlardı, ama sonunda sıcak ve içten bir dostluğa vardılar. Von Aster'in sevdiği az sayıdaki dünya zevklerinden biri olan "gerçek" kahvenin içildiği, pasta ve Avusturya'nın unlu kurabiyelerinin yendiği muntazam buluşmalarda baba ailesine ait birçok özellikleri, Münich'de "Bohême" çevresinde, o zamanlar bütün Almanya'dan ve doğulu komşu ülkelerden Münich'e akın eden ve hayat tarzlarında, Murger'in tasvir ettiği gibi, Paris'li örneğe sadık bir şekilde uyan genç sanatçıların çevresinde geçen gençlik yıllarına ait özellikleri anlatırdı, bundan başka Almanya'da da değer verilen İsveç'li bir yazar olan karısı Dixelius'u ve kuzey İsveç'te kırmızı ahşap evde geçen hayatım, ve biri muzikçi olarak Berlin'de, öteki önce Kızılhaçta sonra da Nürnberg'de Amerikan

mahkemesinde sekreter olarak çalışmakta olan iki kızını anlatırdı. Bazan kızlarının mektuplarından parçalar okurdu. Onların babaları ile olan bir şahsiyet çizgilerinden, kuru humor'larından bahsedirdi. Her zaman o kadar ciddi olan baba bu sebeple hararetlenince, Prusyalı bir asker ailesinin çocuğu olduğunu, büyük dedesinin Saksonya ordusundan düşman olan Prusyalı cephelere nasıl geçtiğini, ailenin Prusya'da yeni asalet kazanan dalı ile Saksonya'da kaybolan asil olmayan dalı arasında nasıl bir çelişmenin geliştiğini, yüzünün hiçbir çizgisi değişmeden, humor'la dolu düşüncelerle anlatırdı. Şakacılığı dar çevrelerde, özellikle arkadaşlarının zayıflarından bahsettiği zaman, dalayıcı olabilirdi. Ama hiçbir zaman ciddi bir şekilde yaralayıcı olmazdı. Ona göre ruhta boş bir pathös'dan — pathos gerçekten her zaman boş bir şeydir —, mübalâğadan, ilmî görüşlerde de mübalâğadan, ve şişirme vakardan daha nefret edilecek bir şey yoktur. Kendine olduğundan fazla değer vermenin onda hiçbir izine raslanmazdı. Ancak dar çevrelerde kendi çalışmalarından ve plânlarından sözaçardı. Ama düşündüklerini söylemesi için uğraşmak lâzımdı. Geniş çevrelerde o daima ihtiyatlı, sessiz, son haddine kadar objektif kalır ve düşünce ayrılıklarında direnmemeğe hazır bulunurdu. Bu yüzden çoğu zaman tartışılan sorulara karşı tamamen kayıtsız olduğu, o soruların kendisini genel olarak ilgilendirmediği intibai alınırdu.

Von Aster'in şahsiyet - yapısı psikolojik olarak tahlil edilirse, iç yönüne, şahsî istek ve özlemlerine ve kendi ailesi ile olan ilgisine söyledilerinde ve anlattıklarında pek az rastlanır. Bunlardan ancak küçük parçalar bir vesile ile ortaya çıkarlar. Ağır ve iyileşmez bir hastalığa tutulduğu belli olduğu zaman metanetle sonunu bekledi. Karısı için üzülecek bir şey yoktu, ama kızlarının ahnyazısı kendisini kaygılandırıyordu. Kızlarına yardım edebilmek için daha yaşamak istiyordu. Bu en iç şahsiyet özüne en yakın duran bir ikinci tabaka ilmî kanaati idi. Bu kanaat sağlam bir şekilde belirmişti, burada hiçbir sallantı ve tereddüt yoktu, tartışmalardan gerileme, ilmî kauaatine karşı giden ölçülere razı olma da yoktu. Kendi ilmî çalışmalarının kılavuzu düşünce ve tasvirde açıklıktı. Bunu kendisinden de, başkalarından da isterdi. Şahsiyetini üçüncü bir tabakası politik insan'dı. Onda her türlü iktidar iradesi eksikti, aslında o hiç de bir siyaset adamı değildi. Ama bütün hayatı ile insanlığın ve kültürün ilerlemesi idesine, milletlerin anlaşması ve birlikte çalışması, ve uluslararası bir düşünüşün meydana gelmesi idesine bağlanmıştı. Bu idenin

gerçekleşmesinde en büyük engeli, Alman Ortasınıfımın doymuş küçük burjuvazi zihniyetinde buluyordu. Bu zihniyete karşı olan muhalefeti yüzünden Sosyal Demokrat Partisine bağlandı ve bu partinin kültür çalışmalarına gayretle katıldı. Bütün öteki ilgileri, edebiyat ve sanat ilgisi, milletler ve dinler için ilgisi şahsiyetinin bir dış tabakası ile ilişkilidirler, ve küçük insanlar, pratik tebbirler, organisation, yönetim ve buna benzer sorularla ilgili olan küçük işler en dış kenarda bulunurlardı. Burada artık sabit bir şey yoktu. Her şey sallantılı idi ve şu veya bu duruma göre şöyle veya böyle karar verilebilirdi. Bu şahsiyet yapısında dostların hangi tabakayla ilişkili oldukları çok güç söylenebilir. Dostlarının çoğu dış tabakanın herhangi bir yerinde bulunuyorlardı. Onlardan ancak pek azı ikinci tabakaya çıkabiliyorlar ve burada ilmî kanaatlerin yanında yer alıyorlardı, birkaç tanesi de siyasî çizginin komşusu olarak üçüncü tabakaya çıkıyorlardı. Von Aster'in her zaman bahsettiği birkaç dostu arasında Fransız tabiiyetine giren ve orada ölen felsefe tarihçisi ve denemeci Groethuyssen, ahlâk filozofu ve pedagoğ Friedrich Wilhelm Foerster ve katholik filozof ve sosyal reformcu Steinbüchel vardı.

II.

Von Aster'le şahsen ilk olarak 1908 yılında Frankfurt a/M. da tecrübi psikoloji derneğinin kongresinde karşılaştım. Kongre yönetimi, ve başkanlık eden Kari Marbe, akşam saatlerinde zengin, hattâ çok zengin bir konuşma programı hazırlamıştı. Kongreye katılanlar tiyatroya bir gala-tenisinden sonra "Hauptwache" yakınında tanınmış bir lokantada yine buluşacaklardı. Günün çalışmalarından yorgun olduğumdan tiyatro temsilinde bulunmadım ve erkenden akşam yemeğini yemek üzere lokantaya gittim. Yolda Göttingen'li psikolog ve Alman Psikologisinin önden giden kafalarından biri olan Georg Elias Müller'e rastladım. Lokantaya girince bir genç adam Müller'i selâmlamak için yerinden kalktı. Bu gen çadam Münich'li privatdocent Ernst von Aster'di. Onun masasına oturduk, ve hemen kongredeki belli konferanslar üzerine, psikologinin aktuel soruları ve bu gibi başka birkaç soru üzerine bir konuşma başladı. Müller canlı, keskin tenkitler yürütüyordu. Onun düşüncelerine von Aster ancak tereddütle, ifadelerinde ölçülü ve ih-

tiyatlı olarak katılıyordu. Daha sonra öteki kongre üyeleri geldiği zaman von Aster tamamen kendi içine çekilmiş göründü.

O zamanlar Münich'de iki felsefe profesörü yanyana çalışıyorlardı, her ikisi de psikolojiye karşı kuvvetle ilgi duyuyordu. O zamanlar Almanya'da henüz felsefe ve psikoloji birarada bulunuyordu. Birleşik Devletlerde bu ikisi bir müddettenberi birbirinden ayrılmışlardı. Almanya'da da gerek psikologlar gerek filozoflar arasında bu hedefin gerçekleşmesine uğraşanlar vardı. Ama önceleri bu iki disiplin, biz gençlerin adlandırdığımız gibi, "tek bir kişide birleşmiş" kaldılar. Bu iki Münich'li profesörün biri Theodor Lipps, öteki Hans Cornelius idi. Lipps filozof olmaktan çok psikolog ve psikolojik estetikçi, Cornelius psikolog olmanın çok filozoftu. Lipps filozof olarak David Hume'a yönelmiş olan empirik bir bilgi teorisine meylediyordu. Cornelius, eski Strassburg'lu filozof Ernst Lass ile Viyana'nın fizikçi ve filozof Ernst Mach arasındaki çizgi üzerinde bulunan Alman Positivizma'sının tam bir temsilcisi idi. Von Aster öğrenimini Lipps ve Cornelius'un yanında yaptı, ama sadece Cornelius'un felsefî düşüncelerine meyletti. Felsefe öğreniminin yanında esaslı bir şekilde tabiat ilimlerine de çalıştı ve öğreniminin istikametine uygun olmamakla birlikte Münich'in havasına uyarak biraz da Sanat Tarihi okudu.

Lipps olsun Cornelius olsun öğrencilerine psikoloji için tecrübenin büyük mânasını işaret ediyorlardı. O zamanlar Münich'de henüz tecrübî psikoloji çalışmalarına imkân yoktu. Lipps yıllarca bir Psikoloji Institu'sü kurulması için savaştı. Ama aşağı yukarı hayatının sonuna vardığı zaman institu'nün kuruluşuna doğru ilk adımı atabildi. Eseri Bonn'dan çağırılan Külpe tarafından ileri götürüldü. Ama daha önce Heidelberg'den çağırılan psikiatr Kraepelin kendi kliniğinde bir psikoloji lâboratuvarı kurmuştu. Lipps ve Cornelius'un çevresinde bulunan gençler bu gelişmeyi beklemediler. Birkaç semestre için, tecrübî psikologinin yapılabileceği başka üniversitelere gittiler. Lipps'in öğrencileri Geiger ve Pfänder Leipzig'e Wundt'un yanına gittiler, von Aster Berlin'e Stumpf ve Schumann'ın yanına gitti. Orada mekân idrâki problemi ile uğraştı ve aynı zamanda hemen, düşünce sürecinin araştırılmasında tecrübî olarak kendi kendine gözleme üzerindeki canlı tartışmalara katıldı. Bu konu aynı zamanda her akşam Frankfurt'taki "Alemania" da da her akşam üzerinde durulan konu idi. Bir aralık von Aster tamamen psikolojiye

yönelecekmiş gibi göründü. Ancak felsefeye olan eski sevgisi en sonunda üstünlük kazandı. Yeniden Münich'e dönmesi ile Psikoloji biraz — daha sonra çok daha kuvvetle — arka plana geçti. Şimdi önplanda bilgi teorisi bulunuyordu. Ancak von Aster bilgi teorisi olarak psikologizma teorisini temsil ediyordu, bu öğretiyeye göre bilmenin psikolojisi bilgi teorisinin temelidir. Bu bakımdan von Aster'in 1913 yılındaki bilgi teorisinin prensiplerinin tamamıyla psikolojik incelemelerle dolu olmasında şaşılacak bir şey yoktur. Psikologizma'sı ile Viyana filozofu ve psikolog Franz Brentano'nun eserine yaklaşıyordu. Onun von Aster üzerine tesiri sevimli, bu gün de halâ okunabilir bir kitapçık olan Psikolojiye giriş'inde de sezilebilir. Çok daha sonra Giessen'de geçen yıllarında — von Aster psychoanalyse üzerine popüler bir kitapta bir kere daha psikologinin aktuel sorularına karşı tavrı takındı. Bu, esasında müspet olan bir tavidir. Bu eserle modern psikoloji problemleri ile olan tartışması yazılarında sona eriyordu.

Gestalt psikolojisi karşısında onun sert bir şekilde reddeden görüşlerine özel konuşmalarda sık sık rastlanıyordu. "Gestalt nitelikler" hakkında von Ehrenfels'in öğretisini kabul etmişti. Ancak ondan çıkmış olan modern gestalt teorisinin özü ve manâsı kendisine kapalı kaldı. Von Aster gestalt teorilerini unsurlar psikolojisinde bir korkuluk tasarlamak ve sonra ona karşı savaş açmakla itham ediyordu. Psychik unsurlar öğretisi onlara verilmek istenen basit mânâyı hiçbir zaman haiz olmamıştır ve gestalt teorisinin bunlara karşı delilleri bulanık olan uluorta sözlerdir. Açık ve keskin olmak bakımından söz götürmeyen bu reddedişe rağmen, ismen direktörü von Aster olan, Giessen'deki psikoloji institu'sünde Koffka'nın yönetiminde sadece gestalt psikoloji üzerine araştırmalar yapıldı. Koffka Amerika'ya girdince, gestalt teorisinin kurucularından biri olan Wertheimer'i Giessen'deki profesörlüğe davet için uğraştı. Wertheimer reddedince başka gestalt psikologlarından birinin davetini, bu kimse gestalt psikolog olduğu için değil, ilmî seviyesi kendisine zavallı gördüğü için, istemedi. Ama nihayet onu da kabul etmek zorunda kaldı. Hayatının son yıllarında von Aster Behaviorisma psikolojisi ile, özellikle Tolman'ın "operational" Behaviorisma'sı ile ilgilenmeğe başladı. Ama Behaviorisma yayımlarında derinleşmek için artık zamanı kalmamıştı.

Münich'de alevlenen estetik prensipler üzerine çekişmeleri de

von Aster canlı bir ilgi ile, ama bu hususta düşüncelerini yazı ile ifade etmeksizin takip etti. Lipps Einfühlung (içini duyma) teorisi ile salt psikolojik hatta subjektivistik estetik kurucularından biri olmuştu. Objektif, estetik konunun, sanat eserinin bir çeşit gestalt teorisi üzerine kurulmuş olan bir estetik, bu teoriye karşı çıkmıştı. Kolay anlaşılmalı, bununla birlikte son derece başarı kazanan bir kitapta "Plastik sanatlarda form problemi" inde heykeltıraş Adolf Hildebrand (ve ondan önce sanat yazarı Konrad Fiedler) bu teoriyi savundular. Filozof-estetikçilerin çoğu Einfühlung teorisine bağlandıkları sırada, Hildebrand'ın teorisini kabul eden birkaç tanınmış şahsiyet de vardı. Meselâ Alois Riehl Hildebrand'ın teorisini şiir sanatına aktarmak gibi uyarıcı bir deneme yapmıştı. Cornelius da Hildebrand'a katılıyordu. "Plastik sanatlarda elementar kanunlar" kitabında Hildebrand'ın teorisini, derinleştirmeden, genişletiyordu. Von Aster objektif bir estetiğin anadüşüncesini tam tamına kabul ediyordu, ama bu düşüncenin Hildebrand ve Cornelius tarafından gerçekleştirilen şeklini aynı şekilde reddediyordu. Gestalt psikolojisinde olduğu gibi buradaki gestalt ideayı da von Aster olabilir ki pek az aydınlık buluyordu. Fakat onun herşeyden önce doğru bulduğu şey, Hildebrand'ın klassisizması, estetik konuyu klasik sanat eserinden kalkarak belirlemek ve böylece öteki sanat kavrayışlarına ve öteki sanatkarca şekillere varlık hakkını ortadan kaldırmak için yaptığı deneme idi. Uzun zaman boyunca en modern olarak kalmış olan bu öteki sanat anlayışlarından biri olan expressivizm karşısında da von Aster klassisizma karşısında olduğu kadar tenkitçi bir tavır takındı.

III.

Lipps'den kalkan filozoflar, Geiger, Pfänder ve başkaları hemen Husserl'in Fenomenolojisine yöneldikleri ve onun bundan sonraki gelişmesine aktif olarak katıldıkları sırada, von Aster çok önce aldığı felsefî tavrına, tabiat ilimlerine dayanan psikolojik pozitivizma'ya hayatı boyunca bağlı kaldı. Bu pozitivizma'nın temellerini Cornelius'dan öğrenmişti, ve eski hocası ile ölümüne kadar dostluğunda bağlı kaldı. Şüphesiz von Aster sonuna kadar başlangıçtaki öğrenci olarak kalmadı. Prensipler bir yana, felsefî görüşleri de değişmeler geçirdi. Cornelius'ün felsefesinde de bu gibi değişiklikler kolaylıkla

sezilebilirler. Ama ondaki değişmeler von Aster'dekilerden büsbütün ayırırdılar. Alman dil bölgesinde de Bertrand Russell'in eserlerinin tesiri altında logistik bir pozitivismaya geliştiiği zaman, birbirine yabancı iki pozitivismanın karşı karşıya buldukları görü-lüyordu. Eskisinin, psikologistik olanın öznoktası bilginin kökeni ve gelişmesi probleminde bulunuyordu, yeuisinin, logistik olanın öznok-tası bilginin mantıkî sağlamlığı ve geçerliği sorusunda bulunuyordu. Ağır-lık noktasının yer değiştirmiş olması bir istikametteki pozitivistin, öteki istikametteki pozitivistin önplanda önemli bulduğu problemlerle uğraşmasına, ve onları aynı ve benzer biçimde çözmesine engel değildir. Gerçekten bazı logistik pozitivistler de, bunlar arasında Russell'in kendisi ve Philipp Frank, bunu yapmışlardı. Von Aster öteki, psikologistik yönden geliyordu ve logistik pozitivismaya bir yaklaşma aradı ve buldu. Yayınlarında şüphesiz bu öyle pek açık olarak kendini göstermez. Son yirmi yılda bu yayınlar bir başka çizgi üzerinde bu-lunuyor. Henüz basılmamış, bu satırların yazarının müsvedde halinde okuduğu, ve yazarı ile üzerinde görüştüğü bir çalışmasında bu yak-laşma açık olarak kendini belli ediyor. Bu çalışma Carnap'la Reichenbach'ın varmış oldukları sonuçları kritik bir bakımdan ele alıyor. Burada yapılan tenkitten psikologistik bir ana duruş seziliyor, ama bu aynı zamanda immanent olan logistik bir tenkittir de.

Positivist kanaatine olan tutarlı bağlılığı yüzünden von Aster'in başarıları Üniversitelerdeki felsefe kürsülerinde "Alman İdealizma" sınıfın mümessilleri tarafından takdir edilmeğe elverişli değildi. Bunlar onun düşünce dünyasına geçiren hiçbir köprü bulamadılar ve onu reddettiler. Cornelius için de böyle olmuştur. Jena Üniversitesinde boşalan bir kürsü için onu teklif etmek denemesi bu yüzden boşa çıktı. Çünkü Jena, Alman felsefesinin Kant ve İdealizma geleneğine pek bir bağlı idi. Tanınmış bir felsefe tarihçisi şöyle der: "Jena Kantçılığın merkezi ve başkalesi oldu.". Fichte, Schelling, Hegel, aynı zamanda ilk yeni Kantçılardan biri olan Liebmann ve Alman psikologizmasının ilkbabası Jacob Friedrich Fries burada hocalık etmişlerdi. Her ikisinden de pozitivismaya ulaştıran köprüler vardır. Fakat bunların kendileri ötelere pek gidilmek isten-miyen Alman felsefe geleneğinin sınır karakolları idiler.

Ancak von Aster'in bir başka kabiliyeti daha vardı. Öğünmek için değil, kendisile alay etmek için çoğu zaman anlattığı gibi, ken-

disine en uzak bulunan filozofların bile düşünce akışının içine o şekilde girebiliyordu ki, kendi öz düşüncelerini hiç belli etmiyordu. Bunun için filozofun şahsiyeti, çağı ve dünyası hakkında hiçbir şey bilmesine lüzum yoktu. Şahıstan kopup ayrılmış düşünce mahsulü, başkalarının düşüncesinin içinden düşünmek — içinden duymak demiyelim — hattâ bu düşünceleri ileri götürmek için bile ona yetiyordu. Kendisinin içlerinden kavradığı düşünceleri, sonra kendine öz bir kolaylık ve açıklıkla söz ve yazı ile tasvir edebiliyordu. Bu yüzden her hangi bir felsefenin savunucusu olmuyordu ama bu felsefenin güvenilir bir yorumlayıcısı oluyordu. Bu kabiliyeti onu Münich’de bulunduğu sıralarda felsefe tarihi çalışmalarına götürdü. Giessen’e çağırıldığından itibaren çalışmalarının başında felsefe tarihi gelir.

Onun yöneldiği felsefe tarihinin kendine göre bir özelliği vardır. Metodlu yetişmiş, meslekten bir tarihçi olarak felsefe tarihine yaklaşmak istemiyordu ve bunu yapamazdı da. Dilthey’in öğrencilerinin bazı felsefe tarihi çalışmalarına, bu arada dostu Groethuyzen’in “Fransız devriminin felsefesi” ne hayran oluyordu. Filozofun eserini kendi zamanı içine koymak, eseri filozofun dünyasından kavramak von Aster için esas değildi. Yazarından ve onun dünyasından kopup ayrılmış olan felsefe teoremini içinden düşündüğü gibi tasvir etmek istiyordu. Onun gözönünde bulundurduğu zamansız olan düşünce muhtevası idi. Bu muhtevayı kendi pozitivistik görüşünden, yahut her hangi bir başka bakımdan kritik olarak açıklamak istemez, onu arıklığı içinde dinleyiciler ve okuyucular üzerine tesir ettirmek isterdi. Antik Felsefe Tarihi, Yeni Bilgi Teorisi, İngiliz Felsefesi, felsefeye toplu populer bir bakış olan Kröner’in cep kitapları serisinde çıkmış olan eseri, sonra şimdiki zaman felsefesi adlı kitabının da yönetici görüş noktası bu idi. Bu son eserinde meselâ fenomenologların öğretisini, Husserl’deki ilk şeklienden öğretinin ilk şeklinin kadroların aşmış olan şekillere kadar, geçirdiği başlıca değişme ve gelişmeleri içinde tasvir eder. Von Aster’in bu yaratma devresinin belki en iyi kitabı “Tabiat Felsefesi” dir. Bu kitap, başlığı göstermiyorsa da ilkçağdan bu yüzyılın yirminci yılına kadarki müspet ilimlerin prensiplerinin kısa tutulmuş bir tarihidir, en güç malzeme hakkında bir filozof için olağanüstü sayılabilecek bir bilgiye dayanan bu kitapta tasvir ve plân bakımından büyük bir açıklık vardır. Von Aster İstanbuldan son ayrılışından biraz önce bu kitabın tamamlanmış ve biraz genişletilmiş yeni bir basımı için Züriç’li bir yayımevi ile muhaberede

bulunmuştu. Bu muhaberenin ne dereceye kadar ilerlediği bu satırların yazarınca bilinmiyor. Şimdiki zaman felsefesi adlı kitabının az bir değişmiş ve tamamlanmış yeni bir basımı da kitabı ilk defa basmış olan Leiden’li basıcısı tarafından tasarlanmıştı.

Akademik öğretici olarak von Aster Oswald’in “klassik” adım verdiği tiptendi. Dersleri en küçük noktaya kadar işlenmişlerdi, ve ancak pek seyrek olarak, onlara önceden vermiş olduğu şekilden ayrılırdı. Bundan sonraki yahut daha sonraki yıllarda şüphesiz düzeltilirler ve tamamlanırlardı, ama esasında yapılarını muhafaza ederlerdi. Malzemenin açık, kolay kavranılır ve zarif tasviri, Münich’li genç privatdocent’in ve daha sonraki profesörün derslerini öğrencilere sevdirmişti. Bu sevmeye Giessen’de daha gelişti. İstanbulda da derslerin kısaca ve kavranılır olarak, cümle cümle türkçeye çevrilebilmeleri zaruretine rağmen bu sevmeye devam etti. Seminer çalışmaları karşısındaki tavrı da akademik öğreticinin klassik tipine uygundu. Onun anlayışına göre seminer çalışmalarının faydalı olması, bütün seminere katılanların kullanabilecekleri felsefî bir text’e bağlı idi. O text’in okunması yahut üzerinde vazifeler yapılması ve yorumlanması gerekti. Tartışmanın her türlü serbest ve konudan uzaklaşan şeklini de, problemlerin text’e bağlı olmadan ve serbest olarak gözden geçirilmesi gibi reddederdi.

IV.

Yazarın von Aster’le Alman topraklarında son karşılaşması 1932 ilkbaharında Weimar’da demokrat düşünceli Yüksek Okul öğretmenlerinin “Weimarer Kreis” in toplantısında oldu. “Weimarer Kreis” politik, ama parti politikası değil de, yüksek okul politikası ile ilgili bir topluluktu. Başında başka başka siyasî partilere bağlı olan kimseler bulunuyordu, ihtiyar Berlinli hukukçu Kahl, Leipzig’li tarihçi Götz, Münster’li katolik teoloğu Schreiber. Alman Üniversite hayatının başka tanınmış şahsiyetleri de o zamanki toplantılara katılıyorlardı, devlet başkanlığının eski adayı, Psikolog Hellpach, hukukçu Graf zu Dohna, filozof Driesch ve başkaları da bunlar arasında idi. Üyelerden biri Greifswald’li psikiatr Forster bir sene sonra, Göring’in morfine düşkünlüğü hakkında bilirkişi olarak mahkeme önünde beyanda bulunduğundan, bunu hayatı ile ödedi. Hayada tehdit edici fırtına bulutlarının belir-

mesine rağmen o zamanlar "Weimarer Kreis" anayasanın hukukî teknik yönleri üzerinde, ve sosiologinin bir öğretim dalı olarak Üniversitelere kabul edilip edilmemesi hakkında bu sonsuz "querelle allemande" "sebepsiz didişme" üzerinde (ki buna İsviçreli bir profesör bir zamanlar ancak Almanya'da ele alman sorular demişti) tartışıyordu. Böyle safdil ve pek de zamana uygun olmıyan tartışmalar von Aster'in ve toplantıya katılanlardan daha bir çoğunun canlarını sıktı. Ama bunlar böyle bir zamanda görüşmeleri hazırlandığı şekilde takip etmek zorunda olduklarını anlıyorlardı. Buna karşılık görüşmeler arasındaki teneffüslerde de günün başlıca hadiseleri üzerinde bir o kadar hararetle duruluyordu. Ertesi yıl hayatları boyunca yerlerinden uzaklaştırılacak olan yüksek okul öğreticilerinin bir listesinin hazırlanmış bulunduğu o zamanlar henüz bilinmiyordu yahut buna inanmak istenilmiyordu. Toplantıya katılanlardan bunu bilmeleri gerekenler de söylemekten sakınıyorlardı. Ertesi yıl von Aster politik devrimin ilk kurbanlarından biri oldu.

Bunun ardından Almanya'da ve İsveç'teki kırmızı ahşap evinde çalışmalarla, mektuplaşmalarla ve yabancı ülkelere konferanslar vermek için yaptığı seyahatlerle dolu olan üç yıl daha geçti. Almanya'da takibe uğrıyan birçok profesörü misafir olarak kabul eden İngiltere'ye von Aster'i getirmek tasarısı sırf bir tesadüf yüzünden gerçekleşemedi. O sırada İstanbul Üniversitesi tarafından davet edildi. Berlinin müspet ilimler felsefesi eski profesörü Hans Reichenbach'ın yanında von Aster özel olarak felsefe tarihi okutacaktı. İki yıl sonra Reichenbach Birleşik Devletlere gidince, von Aster sistematik felsefe derslerinin ve vazifelerinin yine önemli bir kısmını da üzerine aldı. Ve yine Hukuk Fakültesinde Hukuk Felsefesi profesörü de yerinden ayrılınca, von Aster onun Hukuk öğrencileri için derslerini de vermeğe davet edildi; Hukukçular için Hukuk Felsefesi derslerini meslekten filozofların vermesi Avrupa Üniversitelerinde pek sık görülmüş bir şey değildir. Von Aster daveti kabul etti ve hukukçu bir arkadaşın hükmüne göre, Hukuk öğrencilerinin ihtiyacı olan her şeyi son derece canlı ve kolay kavranılır bir tarzda veren Hukuk Felsefesi derslerini hazırladı. Böylece von Aster İstanbul Üniversitesindeki yabancı profesörler arasında hemen hemen en verimlilerinden, belki de en verimli olanı oldu. Üniversitenin içinde ve dışında geniş çevreler için çok dikkati çekmiş olan birçok konferanslar da verdi.

Ancak von Aster kendi felsefe ve felsefe tarihi çalışmalarını iler-

letmede ve genç adamların bağımsız ve produktiv ilmî çalışmalar yapacak şekilde yetişmesinde aynı derecede verimli olmadı. Bir Üniversite öğreticisinin bu iki vazife çevresinde von Aster bir takım engellerle karşılaştı. Bu engelleri gidermek onun da, bizim hepimizin de gücümüzün dışında bir şeydi. Gerçi Bilgi Teorisi üzerine derslerinin türkçe tercümesini yayımladı, ve bir sıra konferanslarını ve bir takım küçük felsefî, tarihî - felsefî ve kritik incelemelerini Türk ve Alman dilleri ile yayımladı yahut yayımlamak için hazırladı. Eskiden çıkmış olan kitaplarının yeni basımlarının yayımlanması için de zamanını verdi ve uğraştı. Öğretimle, Fakülte ve Komision işleri ile fazla yüklü olmak yüzünden ortalama bir Üniversite öğreticisinin böyle bir zamanda, bu gibi şartlar altında başarabileceği belki de bundan ibarettir. Ama von Aster'in bundan başka ve daha fazla şeyleri de başarmak kabiliyeti vardı. Ancak bunun için gerekli olan çalışma araçlarından mahrumdu. Buraya Batıdan çağırılan profesörün birlikte getirdiği şeyler, ilminin problemleri hakkındaki bilgisi, bir miktar çalışma idesi, ve ilmî çalışma tekniğine hâkimiyettir. Bütün bunları verimli bir çalışma haline getirebilmek için, burada henüz pek geniş ölçüde eksik olan bir ilmî cihaza ihtiyaç vardır. Von Aster'in ilmî cihazı yalnız son yılların en zarurî olan eserlerini değil, uzun bir ilmî gelişme devrinin en önemli eserlerinin hepsini, ama herşeyden önce önemli meslek dergilerinin tam serilerini içine alan zengin bir kütüphane idi. Böyle bir kütüphane yoktu ve olamazdı. Burada altısı da savaş yılı olan onbeş yılda, Batı Üniversitelerinde yüzlerce yıldan beri toplanmış olan yayımlar biraraya getirilemezdi.

Nihayet von Aster gibi buraya gelmeden önce çok verimli çalışmalar yapmış olan bir kimse, büyük çalışma planlarından bir zaman için vazgeçebilir ve kendini tamamiyle genç ilim adamlarının yetişmesine verebilirdi. Anı bu bakımdan da von Aster başka, daha ağır bir engelle karşılaştı. Şüphesiz Üniversitede Aster'in çalışmalarını destekleyebileceği ve desteklediği genç unsurlar vardı. Ama bunlar ilmî eğitimlerini daha önce yabancı memleketlerde almışlardı. Bu unsurlarla çalışmak, ilmî araştırmaya henüz ilk adımlarını atmamış olan ilerlemiş öğrencilerle çalışmaktan büsbütün başkadır. Bu öğrencileri seçmek ve bu ilk adımda onlara kılavuzluk etmek bu üniversitenin güç ve tamamen çözülmemiş bir vazifesidir. Bizim öğrencilerimizin daha lissans tezlerinde, yıllarca süren öğrenimlerine rağmen, ilmî çalışmaların ruhuna nasıl giremedikleri görülür. Bu çalışmalarda, bundan

sonraki çalışmaların başarı vaadeden bir şartı olan o derin ilgi ve ortalamamın üstündeki kabiliyete pek seyrek rastlanır. Von Aster'in sayısı kabarık olan öğrencilerinden doktora kadar gidebilen ancak iki kişi çıkmıştır. Bunlardan biri de öğreiminin büyük bir kısmını yabancı bir Üniversitede yapmıştı. Burada bu durumun sebepleri üzerinde uzun uzadıya durulmayacak. Bu sebepler, açık olarak, çevrede, okul eğitiminde ve okuldan birlikte getirilen belli bir takım yanlış duruşlarda bulunur. Öğrencilerimizin geldikleri çevrede fikir çalışmalarını değerlendirme ve fikir değerlerine karşı bir anlayış henüz pek çok eksiktir. Okul onlara eksik olanı vermiyor, okul genç insanları sadece öğretilenleri almak için eğitiyor, ama öğretilenleri işlemek ve bunun üzerinde düşünmek için eğitmiyor. Okul, öğrencileri arasında Üniversitedeki öğretim için bir fikir olgunluğuna erişmiş olanları ayıklaymıyor. Öğrencilerin büyük bir kısmının Üniversiteyi sadece lisenin bir uzatılması olarak görmeleri, orada olduğu gibi, burada da öğretileni en az kuvvet sarfetme ilkesine göre "öğrenmek" istemeleri bundan ileri geliyor. Buna bir de, ilmî eserleri okumayı güçleştiren, anadiline tam hâkim olamayışları, yabancı bir dile yeter derecede hâkim olamayışları, kendi dillerinde ilmî yazıların eksik oluşunu da eklemelidir. Böylece sırf ders kitaplarında basılmış bulunan ve derslerde söylenen şeyler ilim olarak görülüyor. Bunların ders kitaplarının ve derslerin içine nasıl girdiği, ilmin nasıl yapıldığı artık öğrenciyi ilgilendirmiyor. Tabii bu yüzden de araştırma çalışması için gereken bütün şartlar eksik kalıyor, bunlar olmayınca da hiçbir zaman bir felsefe doktorası kazanılamaz.

Von Aster'in İstanbul Üniversitesine geldiğinden birkaç ay sonra bu hâtıraların yazarı da buraya geldi. O, von Aster, Reichenbach ve arkadaşları Nusret Hızır ve Mümtaz Turhan tarafından istasyonda nasıl karşılandığını ve şehire ilk gidişinde Galata Köprüsünün altında yüzen yunus balıklarına nasıl dikkati çekildiğini hâlâ gayet iyi hatırlıyor. Ertesi günlerde von Aster'in kılavuzluğu ile İstanbulun en çok görülmeğe değer yerlerinden birkaçını, ama bunların yanında bu şehrin az göze çarpan bir sürü özellikleri ve güzellikleri ile tanışmıştı. Von Aster daima bu şehrin çok sevdiği Napoli ile olan benzerliklerine işaret ediyor, ve böyle bir çevrede çalışabilmekten nasıl bir saadet duyduğu her zaman açık olarak görülüyordu. Kendisini çevreleyen tabiata olan bu sevgisi, daha sonra Marmarada Burgaz adasına taşındığı zaman daha çok arttı.

Sağlık durumu kötüleştiği ve kendisinde eski bir kalb hastalığı olduğu anlaşılınca, bu sırada sona eren Üniversiteyle olan sözleşmesini ancak kısa bir zaman için yenileyebildi. Henüz kendini yeter derecede kuvvetli hissettiğinden, o kadar çok sevdiği bu çevrede bir yıl daha çalışabilmek için sözleşmesini birkaç defa daha yeniledi. Almanya'nın yıkılması ile savaş sona erince, yeniden, artık bir Alman Üniversitesinde, sürekli olarak gelişmekte olan İstanbul Üniversitesinden, daha iyi hizmetler görebileceğini hep düşünürdü. Buradan ayrılmak zorunda olduğunu biliyordu. Ama buradan yakın bir gelecekte ayrılması kaçınılmazdı, ve Almanyada görüntülerin dünyasından dışarı çıkmış, hayalleri kırılmış olan Üniversite gençliğini milletlerin barışması ve milletlerin birliği dünyasına götürmek için yardım edebilirdi. O zaman sevine sevine kendi eski küçük Giessen'ine geri dönerdi. Ama artık bu olmadı. Giessen Üniversitesi dağılma halinde idi, onun yerinde bir Yüksek Ziraat Okulu kurulacaktı. İki yıl önce von Aster Berlin Üniversitesinde büyük İlefe profesörlüklerinden birini üzerine alması için davet aldı. Sağlık bakımından daha iyi bir durumda olsaydı, bu büyük faaliyet çevresine daveti düşünmeden kabul ederdi. Ama gittikçe bozulan sıhhati yüzünden sonunda Berlindeki sert hayat şartlarına, soğuğa, gıda darlığına ve günlük hayatın gerektirdiği yorgunluklara artık dayanamayacağını anladı. Böylece — istemiye istemiye — daveti reddetti. Daha bir yıl İstanbul'da kalmak istiyordu, ve bu yıl bitmeden önce bir yıl daha kalmaya karar verdi. Ama dostları von Aster'in bu son yılı artık geçiremeyeceğini hissediyorlardı. 1948 yaz semesterinin sonunda uçakla İsveç'e gittiği zaman seyahati sağ salım yapıp yapamayacağı kaygısını duydular. Seyahati yapabildi. Ama Ekim ayında Stockholm'den İstanbul'a uçakla dönmek istediği sırada, ölüm onu yakaladı.

O böylece bizden ayrıldı. Hayatının süresi dolmuştu.

“Uyanıyoruz ve fısıltılarımız yükseliyor bir aralık
Ama gün geçip gidince
Uyku ve sessizlik ortalığı kaplıyor
Amaranta tarlalarındaki gibi.”

(Walter de la Mare)